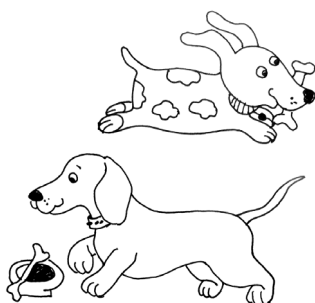

ALMÁSI GÁBOR

A HUMANISTA KUTYA

■ Vessen egy pillantást a metszeten látható kutyára (1. ábra)!¹ Íme Lachne (becenevén Licha), a nagy német humanista, Conrad Celtis kedvence, a kutyus, aki mindig láb alatt volt: vigyázta az ajtót, ugatott, mikor a munkájába merülő költőhöz vendégek tévedtek be, befeküdt gazdija ágyába – sőt még a budin sem hagyta békében.² Gyapjas szőrű volt, mint azt neve is jelzi,³ és kicsi, ahogyan az egy kedvenc kutyushoz illett.

Amint azt Michelangelo Biondo néhány évtizeddel később leszögezte, a kedvenc kutyusnak, a *canissodalis*nak, épp olyan bozontosnak kellett lennie, mint amilyen Lachne volt:

Petrarca egyáltalán nem arra használta kutyáját, mint a zajos vadászatokra járó arisztokraták, akikről egyébként lesújtó véleménye volt...

1. ábra. Albrecht Dürer: Conrad Celtis munka közben – Conrad Celtis: *Quatuor Libri Amorum secundum Quatuor Latera Germaniae*. Nürnberg, 1502. 13.

Előnyösebb, ha szőrös és gyapjas, és természetesen hosszú a szőre, mint egy báránynak. Jobb, ha közepes termetű, kisebb egy [átlagos] kutyánál, de nagyobb egy ölebnél. Kevésbé számít viszont, hogy sima vagy bozontos szőrű; nem érdemes arról vitatkozni, hogy a szőr szempontjából melyik kutyát kell a legjobbnak tekinteni. Alapjában véve a megtermettségek fontosabb, mint a hosszú szőr; és jobb az a kutya, amely egy kicsit szőrösebb az arcán, egészen az orráig; kedvesebb és cukibb az ilyen a gazdája számára.⁴

Lachne éppen megfelelt volna Biondo elvárásainak, és valószínűleg Reginald Pole kardinális kedvence is jó példa lehetett volna, ahogy erről a kutya nevében írt versbetét is tanúskodik: „A szőröm könnyű, elbűvölő füleim lelógnak, és imádat tárgya a fekete szemem és hosszú göndör szőröm. Nincs túl nagy testem, de olyan kicsi sem, hogy inkább kislányok, mint férfiak társának higgyenek.”⁵ Mindemellett persze nem minden humanista kutya felelt meg a *canissodalis* követelményeinek. Néhányan túl kicsik voltak, mint a máltai kutyus (*catellamelitaea*), amelyet – Erasmus szerint – bolond asszonyok és az egyház gazdag szolgái tartottak,⁶ néhányan viszont túl nagyok és túlságosan a vadász- és harci ebek fajtáira emlékeztettek. Sőt elvétve még olyanok is akadtak, amelyek a sok generáción keresztül nagy gondal kitenyésztett nemes kutyák fajtajegyeit hordozták magukon.

Az utóbbira példa Petrarca nagy testű, nemesített spanyol vadászkutyája, amelyet híres patrónusától, Giovanni Colonna kardinálistól kapott ajándékba. Zavarba ejtő külseje ellenére Petrarca pontosan tudta, miképpen kell ezt az értékes állatot műveltségéhez méltóvá tenni, és hogyan lehet a kutyát nemesi szimbólumból a vauclose-i magány gazdagságának szimbólumává változtatni. Ennek az átváltozásnak állított emléket egyik bukolikus stílusban írt csodálatos rímes levele:

Amikor eljöttem hozzád, / hogy elbúcsúzzam, nekem adtad, mondván, / vidám társam lehet az úton; / és ő, aki magas rangról jutott szerény sorsra, / engedelmeskedett, és szomorúan hagyta, hogy nyakára tegyem / láncát és nyomomba szegődött. És már / követi egyszerű gazdája parancsait, / és fokról fokra felejtí a luxust, / amit maga mögött hagyott. Szereti bebarangolni a mezőket, / az át-tetsző patakokban a vizet harapdálni, / játszani a tiszta medencékben. Szereti étkemet, / kényelmes életemet, gondtalanságomat [...] Vízben mosott tagjai / újra tisztán ragyognak, / és a renyhe városi tunyaság rühe / már a tisztító medence fogja. / Magasabban hordja a fejét, mint egykor, / és izomtól dagad a nyaka [...] Remegve nézik a parasztok, ahogy az úton terpeszkedik / azok, akik eljártak hozzám néhány jogi tanácsért, / hogy kifejtsem jogaik tekervényeit, / felfedjem, mit teyenek szegény birtokuk vagy házasuló lányuk ügyében, / mintha csak egy másik Appius vagy Acilus lennék, / így aztán megzavarták a műzsák nyugalmát. / Most már maguk találják gyógyírt tanácstalanságukra, / nekem meg meghagyják, hogy éljem az életem / úgy ahogy akarom; mindezt, nagyságos uram / neked köszönhetem [...] Gyakran elmegy vadászgatni, / és zsákmányát konyhámba hordja. Ez azonban / számára csak játék, haragot nem érez [...] Gyengébb élőlényekkel / szelídebb a báránynál.⁷

Petrarca egyáltalán nem arra használta kutyáját, mint a zajos vadászatokra járó arisztokraták, akikről egyébként lesújtó véleménye volt: „Miután tisztességes elfoglaltságra képtelenek, ezek az emberek az erdőket járják, de nem azért, hogy magányos életet éljenek, amire – tudják –, hogy legalább annyira alkalmatlanok, mint a közhivatalok betöltésére [...] Akár a kedvtelésük kiélése, akár az idő mulatása a céljuk, mindenképp bárgyún viselkednek.”⁸ Petrarca háziállatok iránti szeretetéről

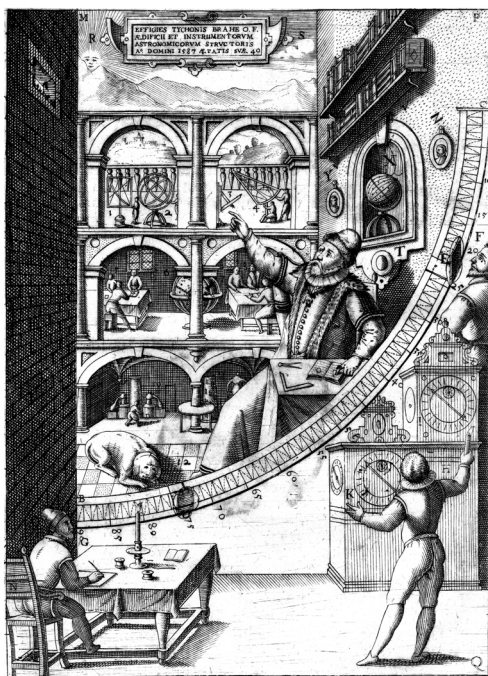
tanúskodik egy másik, a kutyák dicséretének szentelt, hagyományosabb levele is, vagy az a bebalzsamozott macska, amely a Padova közeli Arquában található Petrarca-házban mindmáig megtekinthető, de tudunk egy másik nagy fekete vadászkutyáról is, amelyet a barátjától, a liege-i archidiakonustól örökölt, egy neki tulajdonított epitáfiumban pedig egy kiskutyáról emlékezik meg. Hiába volt több nagy testű kutyája, a többek között Vittore Carpaccio által is alakított ikonográfiai hagyomány Petrarcat a vauclose-i dolgozószobájában egy kiskutya társaságában ábrázolja. Nevezhetjük ezt a sors iróniájának is. Petrarca, aki egész élete során óvta magát az egyházi és klerikusi asszociációktól, és radikálisan újraértelmezte az értelmiségi figuráját, halála után következetesen kiskutyák társaságában lett megörökítve, amelyek a középkorban az egyházhoz és Istenhez való klerikusi hűség megszokott szimbólumai voltak.

Nem volt könnyű Petrarca rimes levelének szépségét és kifinomultságát felülmúlni. A legjobban sikerült próbálkozásnak kétségtelenül Leon Battista Alberti *Canis* című halotti beszédét tekinthetjük 1441–1442-ből.⁹ Alberti, részben Aesopus, Lukianosz és id. Plinius hatására, a természet és Isten teremtményeinek tudatos csodálójaként többféle állat tiszteletére is beszédet írt (a híresebbek közé tartozik például a *Légy* című értekezése). Kicsi, de bátor kutyája emlékére írt halotti beszéde az elhalálozott eb őseinek részletes bemutatásával kezdődik, melynek során néhány antik kutyahős is említésre kerül. Ezt követi az elhunyt erénykatalógusának az ismertetése. Alberti egy gyakorlatias kiskutyát veszített el, aki tudta, hogyan kell viselkedni, ha erősebb féllal került szembe, hogyan kell a konfliktusokat szellemesen és intelligensen megoldani. Józan életvezetése onnan eredt, hogy már kiskorától fogva megvetette a fegyveres erőszakot – az örületnek és brutalitásnak e sokak előtt oly kedves megnyilvánulását –, és csak és kizárólag nemes és békés elfoglaltságoknak szentelte magát.

Amikor megértette, mennyire beleszerettem a tudományokba, és hogy nem utasítanak el és nem vetnek ki a társaságukból azok, akik ma már csak közepesen tanultaknak számítanak, azonnal lemondott ősei kényelmes életéről és az otthon melegéről, és a múltó javak helyett szellemi gazdagságra, fáradtsággal megszerezhető, ritka dolgok után vágyott.¹⁰

A kutya, bár annyira csodálatos volt, hogy a krotóni szüzek helyett Zeuxisz (a Krisztus előtti 5. században élt görög festő) belőle kiindulva is könnyedén meghatározhatta volna a szépség arany szabályait, belső értékei még a külsőknél is ragyogóbbak voltak. Alberti egyre elvontabb, a gazdájával egyre inkább összeolvadó kutyája maga a virtus megtestesülése volt. Szerény és barátságos, őszinte és mindenkiel közvetlen, ez a kutya tudta, hogy nem álmodozásra és az örömei hajhászására született, hanem csakis arra, hogy a virtus és méltóság jegyében a tudósok közös érdekének szentelje életét, és hazája dicsőségére váljék. „Mikor a gimnáziumba megérkezett, leült a vitatkozó körébe, majd türelmesen és éberén várta, hogy mit tanulhat.”¹¹ A szabad művészeteket hihetetlen rövid idő alatt teljes egészében elsajátította, és annyira tehetségesnek bizonyult, hogy három év alatt megtanult latinul, görögül és toszkánul.

Alberti humanista kutyájának műveltségét, virtusát és fegyelmezettségét egyetlen kutya sem tudta a későbbiekben felülmúlni, bár jó néhányról maradt fenn hasonló játékosan komoly stílusban írt verses vagy prózai leírás.¹² E későbbi kutyák is elsősorban belső erényeikre lehettek igazán büszkék. A virtus hangsúlyozása a nemzetiséggel (*genus*) és származással (*patria*) szemben még a vadászkutyák esetében is előfordulhatott,¹³ a humanista kutyáknál pedig követelménnyé vált. Példa erre az a

2. ábra. Ismeretlen művész: A fali quadráns – Tycho Brahe: *Astronomiae Instauratae Mechanica*. Nürnberg, 1602. f. A4v.

zel együtt is faragatlan („rudis”) teremtés volt (3. ábra.). Hírneve mégis távoli iskolákba is elért, és bár játékaival hálás szíveket tudott megörvendeztetni, az egyetemi pártoskodás már csöppet sem volt az ínyére.¹⁵ A legjobb példa a tanult, de civilizálatlan (anti)kutya fajtájára az itáliai humanista diplomata, Girolamo Rorario

nagy testű eb, amely az arisztokrata családból származó dán csillagász Tycho Brahe társa volt. Amint azt Tycho – Európa sztárcsillagásza és a *respublica litteraria* ünnepelt tagja – sietett hangsúlyozni, a lába mellett ücsörgő vadászkutya (a skót király ajándéka) nem a nemesség, hanem a bölcsesség és hűség szimbóluma (2. ábra).¹⁴ Se a tulajdonos, aki hírnevét és elismertségét csillagászati tevékenységének köszönhette, se a kutyája nem számított nemesnek a szó mindennapi értelmében: mindketten a virtus nemesei voltak, erényeik folytán emelkedtek társaik fölé. (3. ábra)

Mínthogy a virtus mindenekelőtt értelmi képességeket jelentett, Alberti civilizált kutyája helyett olykor egészen fegyelmezetlen és udvariatlan (udvari etikában járatlan) humanista kutyák is örök hírnevet szerezhettek. Közéjük tartozott Scaramella, a német humanista Jacob Lochernek – Conrad Celtis tehetséges tanítványának – a kutyája, aki szintén tudott görögül, de ez-

3. ábra. Ismeretlen művész: Scaramella – Jacob Locher: *Vitiosa Sterilis Mule ad Musam*. Nürnberg, 1505. 63. (A görög felirat: „Minden rendben lesz.”)

ebe. Rorario, aki gyakran megfordult V. Károly császár és testvére, Ferdinánd udvarában, *Az állatok gyakran jobban használják az eszüket, mint az emberek* című könyvében több anekdotát is elbeszélt erről a kutyáról, melyet egyik útja során talált, és amelynek értelmi és tanulási képességei joggal juttathatják eszünkbe Johann von Schwarzenberg *Der teütsch Cicero* című, 1534-es könyvének egyik metszetét, amelyen egy humanista a kutyáját oktatja (4. ábra):

Alacsony kutya volt, vad tekintettel és rövid lábakkal, de elég erős ahhoz, hogy egy nagyobb kutyát is elbírjon; vöröses és fehér foltjai voltak, csapott fülei, csonka farka, és egyéb tekintetben csúnyább volt, mint azt képzelni lehet. Mindennek ellenére ismerte őt a császár, a testvére és mások is az udvarnál, és a kapuőrök mindig beengedték. [...] Egyenesen odament a császárhoz, körbejárta és a nevető császár kardja hegyéhez dörgölte a szemét. [...] Más okból nevetett egyszer Margit, a császár nagynénje [...] ha ugyanis a kutya néha elveszett, akkor bement a királyi palotába és megkereste legalább Cataneót [a királynő barátját és orvosát]. A királynő a szőnyegekre helyezett párnákon ült és jó néhány udvarhölgy vette körül. A kutya egyikükkel sem törődött, hanem egyenesen a királynőhöz ment, felemelte az egyik lábát és ráspriccellt hosszú uszályára. A nevető királynő kérdésére, hogy ki volt a kutya gazdája, azt felelték, hogy Cataneo doktor. Más, közel sem ennyire csúnya kutyát, már vagy százszor elkergettek volna, ezt azonban, amelynek első ránézésre nem voltak nagy érdemei, és inkább rosszul nevelt volt, mint engedelmes, örömmel fogadták.¹⁶

4. ábra. Hans Schäufelin: A kutyáját tanító humanista – *Der teütsch Cicero*.
Kiad. Johann von Schwarzenberg. Augsburg, 1534. fol. 143v

Zárásként hadd idézzük az egyik legnagyobb humanista kutyabarát, Justus Lipsius híres levelét a kutyák dicséretéről: „az emberek azt állítják, hogy ez a fajta együttélés és barátság [a kutyákkal] nem illik a helyzetünkhöz: sokkal inkább illik

azok helyzetéhez, akik Marst és Dianát szolgálják. Miért kéne, hogy ez így legyen? Azért, mert mi a Múzsákat szolgáljuk? – Azt mondják, azért. Erre én azt felelem: ha ez a kutyás együttlét egyáltalán illik bármelyik halandóhoz is, akkor az bizonyosan tudós, az ékesszólás és műveltség elhivatott képviselője.”¹⁷

■ JEGYZETEK

1. A tanulmány angol nyelven megjelent: Gábor Almási: *The Humanist Dog*. In: *Renaissance Studies in Honor of Joseph Connors*. Ed. Machtelt Israëls – Louis A. Waldman. Firenze, 2013. II. 392–398. Magyar változata megtalálható: Almási Gábor: *Renezánsz tanulmányok*. Bp., 2016. (Megjelenés alatt.)
2. Conrad Celtis: *Ad Licham*. In: *Uő: Fünf Bücher Epigramme*. Ed. Kahl Haktfelder. Berlin, 1881. 2. Vö. uo. 67.
3. *Lachnos* görögül gyapjú; *lacliné*: szőr, szakál, sörény, gyapjú.
4. Michelangelo Biondo: *De canibus et venationeli bellus*. In: *Arte della caccia. Testi di falconeria, uccellagione e altrecacce*. Ed. Giuliano Innamorati. Milan, 1965. 229–231.
5. Marcantonio Flaminio: *Carmina*. Ed. Massimo Scorsone. Torino, 1993. 46.
6. Erasmus: *Adagia*. III 3, 71.
7. Petrarca: *Epistolae Metricae*. III. 5. Vö. Ernest Hatch Wilkins: *Petrarch at Vacluse*. Chicago, 1958. 63–66, és Juliana Schiesari: *Portrait of the Poetas a Dog: Petrarch's Epistola Metrica*. III. 5, *Italica* 84 (2007: 2–3), 162–172.
8. *Translation from Petrarch's Remedies for Fortune Fair and Foul*. Ed., trans. Conrad H. Rawski. Bloomington, 1991. I. 100.
9. Alberti: *Canis*. 142–169.
10. Alberti: *Canis*. 156.
11. Alberti: *Canis*. 164.
12. Ennek az irodalomnak a legnagyobb gyűjteményes kiadása Caspar Dornavius: *Amphitheatri Sapientiae Jocoseriae*. Hanoviae, 1619.
13. Lásd Philipp Camerarius: *Operae Horarum Succisivarum sive Meditationes Historicae*. Altdorf, 1591. 360.
14. Tycho Brahe: *Astronomiae Instauratae Mechanica*. Nürnberg, 1602. fol. A5r.
15. Jacob Locher: *Epigramma Scaramellae*. In: *Uő: Vitiosa Sterilis Mule ad Musam*. Nürnberg, 1505. 63.
16. Girolamo Rorario: *Quod Animalia Bruta Saepe Ratione Utantur Melius Homine*. In: *Uő: Le opere*. Ed. Aidée Scala. Ordenone, 2004. I. 370.
17. Idézi Jan Papy: *Lipsius and His Dogs: Humanist Tradition, Iconography and Rubens's Four Philosophers*. *Journal of the Warburg and Coarauld Institutes* 62(1999). 181, 71. jegyz.

